

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky
Dějiny české literatury a teorie literatury

Radek Hylmar

**Český literární anarchismus
v souvislostech socialismu a ženského hnutí (1890–1914)**

Czech Literary Anarchism
in the Context of Socialism and the Women's Movement (1890–1914)

Teze disertační práce

Vedoucí práce: doc. Mgr. Libuše Heczková, Ph.D.

2017

Úvod

Práce si klade za cíl studovat český anarchismus na přelomu 19. a 20. století jako rozmanitý soubor mnoha typů projevů. Výzkum se proto neomezuje na jediný typ textů, ale sleduje psaná vyjádření od propagandistických, přes teoretické až po literární. Úkolem je vřadit literární snahy anarchistů do kontextu sociálních vizí a celkového pohledu na svět, na společnost a na jednotlivce, tzn. chápat literaturu nikoli odděleně, ale na pozadí politických a teoretických aktivit.

Záměrem je také představit český anarchismus jako jeden z proudů předválečné moderny a jako takový ho vidět v souvislostech dalších modernistických hnutí, která měla k anarchismu blízko. Podstatné jsou spojnice mezi anarchismem a dobovým socialismem, protože anarchismus v Čechách byl od počátku součástí dělnického hnutí a většina aktivit byla zaměřena na řešení sociální otázky. Oproti hlavnímu socialistickému proudu se anarchismus lišil důrazem na svobodného, nezávislého jednotlivce jako východiska sociálních konceptů, nikoli jako cíle snažení. V tomto zaměření na individualitu spočívá souvislost anarchismu s ženským hnutím, resp. s tou jeho částí, která se na přelomu století místo prosazování všeobecné rovnosti práv obou pohlaví soustředila na pojetí samotného jednotlivce; individuální svoboda vychází v tomto pojetí z vlastních specifik člověka, z jeho jedinečné konstituce, nikoli z práva určeného a vymáhaného plošně (státní legislativou apod.).

Studium se koncentruje na období od počátku 90. let, kdy se začala měnit strategie hnutí, upouštělo se od násilných metod a v časopisech se začalo uplatňovat širší spektrum témat, včetně zájmu o literaturu a umění. Druhý časový mezník je určen začátkem První světové války. Se vstupem Rakouska-Uherska do války se Srbskem byly zakázány všechny anarchistické spolky i časopisy, a český anarchismus v době války je proto možné sledovat jen obtížně, např. skrze aktivity jednotlivých osobností apod.

Přístup ke čtení pramenů

Pro studium českého anarchismu je důležitou inspirací článek Gertrudy Ceplové-Kaufmannové „Anarchismus und Secessionismus“ (Ceplová-Kaufmann 2005). Autorka se v něm věnuje především anarchistické skupině působící ve Friedrichshagenu u Berlína, nicméně metodické návrhy jsou využitelné i pro výzkum anarchismu v Čechách.

Anarchismus na konci 19. století je zde chápán jako jedna z forem secese v původním smyslu odloučení, přičemž toto odloučení je zásadní a úplné. Projevilo se odmítáním

jakýchkoli systémových vazeb, takže estetické či náboženské normy, ani normy životního stylu nemohly stanovovat instituce, nýbrž sami pro sebe ti, kteří se od systému odloučili.

Autorka zároveň zasazuje anarchismus do dobových souvislostí monistického učení a ideálu společenství. Jednotící tendence přitom nejsou protikladem k požadavku individuálního sebeurčení, nýbrž jeho doplněním. Sami anarchisté zakládali monistické spolky (Die neue Gemeinschaft, Giordano-Bruno-Bund aj.), které měly sdružovat nové jednotlivce.

Představený charakter anarchismu vede autorku k návrhu dvou komplementárních metodických zásad, kterých je vhodné se při studiu anarchismu držet. Anarchistické hnutí v této době nelze oddělit od rozsáhlého pole tradic, secesní moment anarchismu je nutné začlenit do širších souvislostí, protože byl pouze jedním z prvků v rámci intelektuálního, uměleckého a politického secesionismu. Druhá zásada se s první prolíná – odkazuje k vnitřní pluralitě anarchismu: autorka poukazuje na souvislost politických a estetických tezí anarchistů a zdůrazňuje, že anarchisty udržovaná rovnocennost politických a estetických postojů nemůže zůstat bez metodických důsledků zkoumání tohoto období. (Cepl-Kaufmann 2005, s. 12) Výzkum anarchismu se nemůže omezit pouze na politicko-revoluční myšlenky, musí se věnovat celistvé představě světového řádu, vložené do mnoha různých textů. Jinými slovy, secesní aspekt anarchismu se nevyskytuje pouze v politických a sociálních úvahách, ale i v různých mystických pojednáních a také v literatuře.

Metoda výzkumu českého anarchismu vychází z představy anarchistického hnutí jako systému mnoha idejí a druhů jednání a slučuje dva naznačené principy. Prvním je sledování relevantních jevů, které s působením anarchistů souvisely. Tím není myšleno pouze věnování pozornosti idejím významných českých a evropských osobností, které mohly myšlení a tvorbu anarchistů ovlivňovat; pro studium literatury je podstatný předpoklad, že anarchisté se ve své tvorbě hlásili k dobovým uměleckým směrům. Jejich básně a prózy nebyly na těchto směrech nezávislé, proto je třeba sledovat anarchistickou literární produkci v kontextu příslušných uměleckých stylů. Tomuto metodickému aspektu odpovídá druhý, který spočívá ve sledování několika typů anarchistických projevů a v předpokladu, že literární i neliterární formy jsou různé způsoby vyjádření téže tendence vidění světa, společnosti i jednotlivce.

Tento přístup je možné upřesnit využitím konceptu „politiky literatury“, který popisuje Jacques Rancière v knize *The Politics of Literature* (Rancière 2011). Politika literatury neznamená politiku spisovatelů, nejde o osobní zaujetí autorů dobovými sociálními a politickými problémy. Ani se nejedná o způsoby reprezentace sociálních struktur, politických událostí nebo různých identit v jejich knihách. Výraz politika literatury znamená, že literatura

dělá politiku tím, že je literaturou. Otázka, zda by se spisovatelé měli věnovat politice, nebo se místo toho držet čistoty umění, není relevantní, protože právě tato čistota má co dělat s politikou.

Samotnou politiku vztahuje Rancière k lidské řeči; lidé jsou díky řeči politickými bytostmi: politika je řečová aktivita, která směřuje ke sdílenému světu a podílí se na jeho nastavení. Politika tedy neznamena uplatňování moci a usilování o moc. Je to činnost, kterou každý člověk přispívá k tomu, jak vnímáme společný svět, tedy k formování toho, co je viditelné a slyšitelné. Politická aktivita [...] Uvádí nové objekty a subjekty na společné jeviště. Činí viditelným, co bylo neviditelné[...]“¹ (Rancière 2011, s. 4) Literatura se na tomto zviditelnění svým vlastním způsobem podílí.

Při studiu literatury jako politické řeči tedy není cílem hledání konkrétních sociálních konceptů, politických prohlášení nebo explicitní kritiky některých institucí v literárním zpracování – nejde o identifikaci mimoliterárních prvků v literatuře. Cílem analýz je zjištění určitého postoje ke skutečnosti, ke světu a ke společnosti, který je vyjádřen v různých, literárních i neliterárních projevech. V části věnované sociálním konceptům nejde o samotnou představu nové společnosti, ale o vyjadřované vztahy člověka ke svému okolí a k sobě samému. Jde o vztahy, které se prolínají různými texty, včetně poezie a prózy.

Pro objasnění těchto významových vztahů je snahou sledovat anarchistické projevy jednotnou perspektivou. Tou bude pojetí tělesnosti, jak je popsáno v knize Růženy Grebeníčkové *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení* (Grebeníčková 1997).

Vyjádření tělesnosti v moderním myšlení vidí Grebeníčková ve dvou modech: vnější, „lékařský“ pohled na objekt těla, ve kterém je rozlišen pohled na jednotlivé orgány, tělo je předmětem schematizování, je chápáno jako složitý stroj, dělitelný na jednotlivé části; tento přístup odděluje tělo jako mechanismus a duši, nějaké „já“, která je za tímto tělem. Na druhé straně popisuje Grebeníčková vnitřní, subjektivní pohled, ve kterém nelze oddělovat pocit tělesna od „mého Já“; tělo je vnímáno jako něco, co patří nezczitelně ke mně, věc těla je zde jiného řádu než ryze předmětného; je řádu existenciálního, protože „v takto vnímané blízkosti a tělesnosti je silně aktualizován *tento* moment, to jest vlastní lidské existence, to, že člověk je zde a nyní.“ (Grebeníčková 1997, s. 28; zvýraznila RG) Popsaný vnitřní pohled se týká těla ve smyslu jedince samotného, jeho existence.

Různé pohledy na individuální tělo souvisí také s různým chápáním vyšších celků, společnosti a světa. Společnost, resp. svět je při vnitřním pohledu na tělo pojímán jako jeden,

¹ „Political activity [...] introduces new objects and subjects onto the common stage. It makes visible what was invisible [...]”

vnitřně propojený a nedělitelný celek. Jedinec není v tomto prostředí jednou částí celku, nýbrž má charakter aspektu nebo vlastnosti celku. Z toho plyne nemožnost oddělit lidské tělo ve smyslu jedince od ostatních jedinců ve společnosti a také neoddělitelnost lidského těla od přírodních procesů světa. Vnější pohled sleduje naopak rozdílnosti a veřejný prostor je ve vnějším pohledu pro Grebeníčkovou sférou řádu, logu, přičemž důležitou roli hraje objektivní ohraničení a rozdělení (separace). Pohled subjektu je naopak neohraničený, protože tělo není objektem, je mnou samým, a je zpřítomňováno nikoli situovaností ve smyslu vymezení v prostoru, nýbrž situovaností existenční.

Studovaný materiál

V otázce výběru anarchistických časopisů a neperiodických publikací, ze kterých při zkoumání čerpat, jsou východiskem významné osobnosti, které se soustředily nejen na praktické otázky a organizační stránku hnutí, ale snažily se hlouběji promýšlet anarchistickou ideologii a zasadit politické a sociální koncepty do obecného popisu světa a role svobodného člověka v něm. Jedná se zejména o Fr. Vl. Lorence, A. P. Veselého, Viléma Körbera, A. V. Habera, A. P. Kalinu, S. K. Neumanna nebo Michaela Káchu. Analýzy se soustředí na časopisy, jež uvedené osobnosti buď přímo vydávaly, nebo se na nich svými články významně podílely: *Omladina* (1891-1893), *Volný duch* (1894-1896), *Volné listy* (1897-1898), *Nový kult* (1897-1905), *Anarchistická revue* (1905), *Práce* (1905–1908), *Mladý průkopník* (1912-1914) a *Zádruha* (1912-1914). Kromě této výrazné řady časopisů si práce všimá několika dalších: *Nový Věk Svobody* (1892-1893), *Proletář* (1896-1897) nebo *Matice Svobody* (1900-1906). Kromě časopisů se práce věnuje i dalším anarchistickým publikacím, zejména brožurám uvedených autorů a kalendářům, které tyto osobnosti redigovaly (např. *Ethický anarchismus* Viléma Körbera, *Kalendář neodvislého dělnictva*, *Kalendář revolucionářů na rok 1903* aj.).

Hlavní teze

1. Jedinec a společnost

Analýzy zaměřené na sociální a politické teorie českého anarchismu poukážou na jejich ambivalenci. Na jedné straně anarchisté zdůrazňovali plně autonomního jednotlivce osvobozeného od jakýchkoli norem a idejí. Současně však zůstávali socialisty a směřovali k definování kompaktního společenského systému založeného na solidaritě a na odpovědnosti jednotlivce vůči celku.

Teorie, které se začátkem 90. let začaly objevovat na stránkách anarchistických časopisů i neperiodických publikací, se snažily předložit čtenářům komplexní program, jenž by příznivcům hnutí přinesl nejen materiální prospěch a zlepšení celkové sociální situace, ale také jasnou představu nové svobodnější společnosti a jistotu norem jednání, kterých je možné se držet a které vedou k popsanému ideálu.

Pojetí jednotlivce a definování jeho pozice a úlohy ve světě a společnosti vždy souvisí s konceptem globálního řádu. Autoři konstruovali představu, která slučuje jedinečnost a předmětnou ohraničenost člověka s jeho nerozlišenou příslušností k uniformitě celku. Ambivalence tohoto pojetí měla praktický, společenskopolitický dopad. Požadavek plně svobodné, jedinečné individuality anarchisté kombinovali s principem jednotné společnosti. Nezávislost každého jednotlivce nesmí vylučovat zájem o prospěch celku, svoboda jednání a osobní autonomie není v rozporu se zavazující příslušností ke kolektivu.

Anarchisté v některých člancích přejímají předmětný obraz člověka jako buňky velkého organismu světa, tedy jasně ohraničené a jedinečné struktury s vlastními úkoly. Představa člověka jako součástky velkého mechanismu vede k tezi oboustranné závislosti: bude-li prospívat celek, bude se dobře dařit i jednotlivým jeho prvkům. Díky tomuto obrazu mohou autoři mluvit o potřebě solidarity a práce pro kolektiv. Vzhledem k dualistickému modelu, který rozlišuje tělo a duši, popisují autoři článků obě komponenty odděleně, nicméně obě vykazují ambivalentní vztah ke světu na vyšší úrovni. Individuální tělo je jedinečným objektem, různým od všech ostatních, ale současně podléhá určitému předem danému záměru, mění se v závislosti na tomto záměru a v tom se od ostatních prvků hmotného světa nijak neliší; i duše se projevuje dvojím způsobem: existuje jako jedinečné vědomí člověka a zároveň jako jediný uniformní princip, který prochází všemi živými i neživými entitami světa a vytváří mezi nimi určité duchovní spojení. Ambivalentní rysy tohoto pojetí, tedy jedinečnost a uniformita, ohraničení a prostupnost, pojmání těla z odstupů jako objekt oddělený od ostatních a současně jako subjekt duchovně propojený s celkem, umožňuje autorům textů

konstruovat model společnosti svobodných, nezávislých jednotlivců, kteří však zároveň přísluší do nerozlišené jednoty celku a jsou vázáni určitým předem daným principem. Příslušnost k celku je přitom popisována jak na duchovní úrovni (bytostnou provázaností s vyšším principem), tak i na úrovni praktického zapojení do práce pro kolektiv (v rámci obrazu člověka jako buňky v tělesném organismu světa).

V ambivalentním řešení spočívá kontinuita se schémata, které anarchisté koncipovali později, na přelomu století a před První světovou válkou. Od poloviny 90. let 19. století se okruh témat v anarchistických časopisech začal měnit a globální vize postavené na duchovním základu začaly nahrazovat konkrétnější sociální koncepty. Propagace se individualizovala, začala směřovat ke všedním otázkám každého člověka, ale základní ideologický vzorec se téměř nezměnil. Cílem zůstal plně svobodný jedinec, nezávislý na tradičních institucích a normách, který se však zároveň podílí na prospěchu a dokonalosti celku.

Základní pojetí jedince s sebou nese související jevy, především požadavek maximální identifikace se sebou samým při rozhodování a jednání a současně vědomí celku, které člověka vede ke snaze o zkvalitnění celého „organismu“ společnosti. Také novomalthusiánský požadavek zdravé společnosti, který se ve specifické formě objevuje v anarchistických publikacích, je konkretizací obecnějšího principu, v němž je ztotožnění osobních a veřejných zájmů podmíněno autonomií jedince, protože jedině svobodný a sebevědomý jedinec může přispět ke společnému prospěchu či ke kvalitě budoucích generací.

Hledání poetiky a její realizace v básních

Zkoumání samotné literatury anarchistů je v práci členěno do tří celků, které se snaží zohlednit jednak časový aspekt a jednak také povahu literárních vyjádření. První z těchto celků se zaměřuje na výzkum literatury v souvislosti s poetikou 90. let. Symbolistická a dekadentní poezie S. K. Neumanna bude porovnána s básněmi berlínských anarchistů, především Richarda Dehmela a Stanisława Przybyszewského, jejichž překlady se v 90. letech objevovaly na stránkách *Nového Kultu* nebo *Moderní revue*. Představení měnicích se vztahů právě těchto dvou časopisů přinese podstatný kontext anarchistického chápání poměru umělecké-sociální, resp. vztahu umění ke společnosti. Důležitou ambicí této části je poukázat na souvislost poezie anarchistů s koncepty identity, které na přelomu století prosazovaly některé představitelky ženského hnutí.

Mezi anarchistickým *Novým kultem* a dekadentní *Moderní revue* existovalo v 90. letech několik paralel; jednou z nejviditelnějších byl fakt osobní provázanosti, kdy redaktoři

jednoho listu přispívali také do toho druhého. Analogie jsou pozorovatelné také v publikacích překladů týchž zahraničních autorů, ať již filozofů Friedricha Nietzscheho a Maxe Stirnera nebo zástupců berlínského anarchismu Stanisława Przybyszewského či Richarda Dehmela. Podobá se také chápání funkce umění ve společnosti. Podvratnost vůči měšťanským hodnotám je v obou případech postavena na amorálnosti a nonkonformitě.

Příbuzenství a prolínání obou proudů v době kolem poloviny 90. let ukazuje přístup Arnošta Procházky, který nesdílí výše popsanou apolitičnost a asociálnost dekadence, vyjadřuje se k politické debatě a užívá pojmů anarchismu, individualismu a dekadence jako ekvivalentních. (Procházka 1894/95, s. 70) Procházka klade důraz na individualismus a hrdý aristokratismus, avšak zároveň mluví o svrchovaně svobodné společnosti svrchovaně svobodných duchů.

U *Nového kultu* se vztah k politickým a společenským otázkám odvíjí od chápání pojmu anarchie. Ve svém prvním čísle se *Nový kult* prezentuje nikoli jako mimopolitická, nýbrž jako mimostranická tribuna. Anarchie je „souhrn politicko-sociálních a mravních poznatků, založených na požadavku neomezené svobody individua...“ (Neumann 1897b, s. 18) S mimostranickostí *Nového kultu* souvisí i otevřenost vůči čtenářskému okruhu nezávisle na třídním původu, obrací se „ku čtenáři inteligentnímu, ať jím je dělník nebo student, majetný nebo proletář, jen když má dobrou vůli bez předsudků a bez bázně přemýšleti o sebe hroznějším na pohled slově.“ (Neumann 1897b, s. 18)

Chápání role umění u S. K. Neumanna bylo v polovině 90. let blízké tendencím, které uměleckou tvorbu od společenských témat spíše oddělovaly. V předmluvě k *Almanachu secese* (1896) Neumann píše, že Moderní Umění je jedinou jeho stranickostí, a ptá se, kde „zůstalo Umění, jediný suverén nad umělcem.“ (Neumann 1896b, s. 9) Ideový odklon Neumanna od představitelů *Moderní revue* nastává v době na přelomu století, kdy se u Neumanna začíná projevat rozdíl v uměleckém přístupu k sociální skutečnosti. Jeho požadavky začínají směřovat k otevřenosti umělce vůči světu², zatímco Karásek a Procházka trvají na určité izolovanosti od masy, a zastávají tak postoje, které se od poloviny 90. let téměř nezměnily. Na obou stranách zůstává důraz na individualitu, ale u Neumanna se postupně mění proklamovaný vztah jednotlivce ke svému okolí.

Bytostnou provázanost umělce s prostředím a doslova s životem pak Neumann tematizuje v článku „Umění, umělci a lid“, který je přetištěnou přednáškou přednesenou v besedě akademického spolku Radbuza 22. 4. 1900 v Plzni (Neumann 1900a). Neumann se v

² S. K. Neumann v této době začíná opouštět poetiku symbolismu a dekadence také ve svých básních (podrobně viz Červenka 1966, str. 65–116).

něm zabývá otázkou, jak popularizovat umění. Dominantou článku je požadavek na umělce neuzavírat se jiným slohům ve prospěch jediného, ale naopak být maximálně otevřen světu. Podle Neumanna je třeba apelovat na umělce nikoli jako na umělce, ale jako na lidi. (Neumann 1900a, s. 4) V závěru autor odpovídá na úvodní otázku popularizace umění zestetizováním lidu. „Tato snaha kráčí paralelně s úsilím, které chce lid hospodářsky osvoboditi. Špatný popularisator umění, který není dobrým socialistou.“ (Neumann 1900a, s. 5) Propojení umělce s okolní realitou je tedy nakonec kladeno do téměř politických linií, nicméně radikalita Neumannovy poetiky nespočívá v politickém kontextu, ten je až důsledkem obecnějšího jevu, totiž sejití umění se životem.

Oba popsané přístupy však vycházejí z Nietzscheho konceptů věčného návratu téhož a vůle k moci. Ty se do anarchistických a dekadentních úvah o umělecké tvorbě promítají dvěma různými způsoby. Oba se vyznačují obratem k sobě, k individualitě, k subjektu. První z nich akcentuje výjimečnou individualitu a odlišnost vůči ostatním; podle tohoto přístupu je tvůrčí subjekt oddělen od společnosti jako celku a jeho tvorba vychází pouze z vlastního nitra. Druhý způsob reflexe Nietzscheho pojmů nespátřuje výjimečnost v samotné individualitě, ale v (každém) okamžiku. Tento přístup se pokouší uchopit přítomný všední okamžik jako věčný, tvůrčí subjekt se nevymezuje vůči okolnímu světu, naopak je otevřen působení vnitřních i vnějších vlivů, aby okamžik zachytil a dokázal umělecky předat v jeho úplnosti.

Teoretické představy o umění a literatuře popsané v předchozí kapitole lze identifikovat i v anarchistické poezii. Tendence, které se objevují v básních anarchistů na přelomu století, naplňují jak princip jedinečného, výjimečného subjektu a jeho izolovaného prostoru svobody, tak také koncept subjektu otevřeného světu a životu a hledání smyslu ve všedních věcech.

Teoretické představy o umění a literatuře lze identifikovat i v anarchistické poezii. Tendence, které se objevují v básních anarchistů na přelomu století, naplňují princip jedinečného, výjimečného subjektu a jeho izolovaného prostoru svobody, a také koncept subjektu otevřeného světu a životu a hledání smyslu ve všedních věcech.

První z nich je prezentován na společných znacích a rozdílech v poezii S. K. Neumanna a berlínských anarchistů Richarda Dehmela a Stanisława Przybyszewského; v práci je tento přístup k tvorbě nazýván individualistická poetika (poetika individualismu)

Společným rysem poezie všech tří představených básníků je koncentrace na individualitu ve smyslu východiska, a to nejen pro konstrukci mravních principů, ale pro celkové chápání světa i sebe; plně prožitá vlastní zkušenost reprezentuje samotný celek i jeho budoucnost, jeho hloubku i možnosti vývoje. I při obrazech nové společnosti je podstatné

nejprve uvažovat o sobě. Materiální a společenský svět pravidel a logiky v jejich poezii buď vůbec nefiguruje, nebo je kritizován, přehlížen či zesměšňován, a nebo se stává polem pro nové zformování.

Druhý z přístupů, poetika aktivního vztahu k životu, bude prezentován na příkladu poezie Karla Tomana z počátku 20. století, konkrétně se pracuje se sbírkami *Torzo života* (1902), *Melancholická pouť* (1906) a *Sluneční hodiny* (1913).

Zatímco Tomanův subjekt se otevírá světu a chápe sebe sama, svou činnost, radost i utrpení, jako bytostnou součást světa, básníci 90. let vidí individualitu jako výlučnou a jedinečnou. Celistvost nepřichází z okolního světa, ale realizuje se v individualitě. Subjekt je obrácen k sobě, intenzita prožitku se soustředí na vlastní zkušenost a vede k překonání sebe sama.

Individualistická poetika se plně soustředí na jednotlivce a na jeho skrytý potenciál, odvrací se od měšťanské společnosti, která omezuje jednotlivce, jeho aktivity a prožitky, opovrhne nízkou vnější skutečností a vyzývá ke zkoumání vlastního nitra. Mezi osobnostmi, které realizují tento přístup, se vyskytují dílčí odlišnosti v pojetí identity a seberealizace subjektu nebo v důsledcích odvratu od společnosti a rozpoutání vlastních možností, kdy se buď uvolňuje zdraví a síla, nebo je takové odkrývání potlačených vrstev provázeno bolestí a utrpením. Nicméně u S. Przybyszewského, S. K. Neumanna a R. Dehmela je společným aspektem intenzivní, duchovní i smyslné prožití vlastní zkušenosti, které se stává výchozím bodem nejen pro chápání individuální hloubky, ale také pro pojetí celistvosti světa i společenských otázek jako je podoba nové společnosti a života v ní nebo etické principy. Druhý koncept, aktivní přístup k životu, je v určitém smyslu opakem předchozího. Subjekt se neuzavírá okolní skutečnosti, naopak ji přijímá za svou a sebe sama chápe jako její součást. Karel Toman jako představitel této poetiky uplatňuje určitý pozorovatelský přístup k situacím, který má za cíl vidět běžnou skutečnost v souvislostech, spatřit kromě věčných rozměrů prosté každodennosti také její hlubší smysl. I člověk sám se svými radostmi a strastmi je chápán jako součást komplexního světa. Proto svět přijímá v jeho složitosti a protikladech a aktivně do něho vstupuje, aby se v něm realizoval.

Kromě těchto dvou tvůrčích pojetí subjektu a jeho vztahu k okolní realitě je možné v anarchistických básních vysledovat třetí, který oba předchozí kombinuje. Jedná se o metodu, která zdůrazňuje ztotožnění subjektu s vlastní tělesností a s vlastními city a plné prožití přítomného okamžiku. Zároveň tento postup odmítá abstraktní náboženské koncepty, které odvádějí pozornost od bezprostřední, všední skutečnosti. Koncept subjektu, který se v rámci tohoto přístupu uplatňoval v poezii, je do značné míry v souladu s pojetím jednotlivce, jak ho

na přelomu století představovaly některé osobnosti ženského hnutí. Seveřanky Ellen Keyová a Laura Marholmová byly představitelky feministického proudu, který se odvracel od záměrů všeobecné rovnosti pohlaví ve všech sférách veřejné činnosti a naopak se soustředil na individuální jedinečnost. Člověk není definován pouhým výčtem práv a povinností, nýbrž individuálními prožitky, touhami, emocemi, tzn. komplexním tělesným a citovým založením.

Shodný moment mezi Nietzscheho učením, feministickým příklonem k erotičnosti a anarchistickým chápáním individuality se tedy nachází v důrazu na plné prožití vlastních možností v přítomném okamžiku, v odmítnutí askeze kvůli budoucímu ideálu a v důrazu na individuální štěstí. Sexualizovaný styl, kritika odříkání či ironizace křesťanských rituálů a dalších atributů, které odvádějí pozornost od vlastní tělesnosti, se uplatňuje i v poezii anarchistů. Přístup se podobá výše popsané, individualistické poetice, protože se soustředí na plnou zkušenost vlastního prožitku a individualita je východiskem k nabytí a prožití štěstí. Současně se však tento přístup obrací k vnějšímu světu a jeho všednosti a světskosti a tuto všednost vyzdvihuje jako jeho hodnotu proti světu buržoazních spekulací popírajících skutečnou vášeň nebo proti nadpozemským vidinám a snům.

Přístup se koncentruje na plný prožitek vlastní tělesnosti a citovosti v přítomném okamžiku a zároveň se vztahuje k vnějšímu, všednímu světu, oproštěnému jak od mravních pravidel upjatosti a daných genderových rolí potlačujících osobnost, tak od nedosažitelných spirituálních ideálů.

Přístup využívá ideál erotické lásky Ellen Keyové. Erotická láska spočívá v citlivosti, která vytváří mnohem silnější a trvalejší harmonii než smyslné spojení volné lásky. Vyšší cit, na kterém je ideální milostný poměr založen, vychází z vlastních tělesných, smyslných a emočních hnutí, je komplexním vyjádřením citového života, plným, ničím nepotlačeným odrazem individuality. Nový etický koncept nazývá Keyová „erotickou etikou“. Pojem erotika nepředstavuje jednoduché, doslova „brutální“ pudy, stejně jako skutečná láska nemůže být jen chvilkovým opojením. Erotický vztah je mravný, pokud není omezen pouze na sensuální erotiku, ale pokud má hlubší a jemnější založení. Je třeba instinktu, aby lidé nezaměňovali „pomíjející náladu sympatie, potřebu něhy, nebo pýchu s rozhodujícím v životě citem.“ (Key 1902, s. 11)

Tělesnost a sociální kritika v próze (M. Majerová)

Druhým objektem zájmu v rámci studia literatury je kritika buržoazních a kapitalistických stereotypů z pozic socialismu a feminismu. Hlavním literárním pramenem analýz je román *Panenství* Marie Majerové a některé další její prózy. Kritické techniky v povídkách a

románech Majerové budou uvedeny do souvislosti s texty významných socialistů, Augusta Bebela a Friedricha Engelse.

Němečtí socialisté August Bebel a Friedrich Engels odmítají měšťanská schémata, která nastavují morální normy uměle, potlačují individuální osobnost a omezují přístup k vlastní sexualitě. Bebelova rozsáhlá práce *Žena a socialismus* a Engelseva studie *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu* se věnují přehledu historických forem vzájemného soužití mužů a žen a z něho vyvozují kritiku současné podoby buržoazních institucí manželství a rodiny, nerovných sociálních podmínek mužů a žen a také kritiku mravních norem, které pohlížejí jinak na muže a jinak na ženy. Bebel i Engels upozorňují na povrchní povahu manželského svazku, v němž hrají důležitější roli finanční prostředky než vzájemná láska partnerů. Bebel, stejně jako Keyová, kritizuje pokrytecký pohled na ženskou ctnost. Zatímco muž není vázán takřka žádnými pravidly, od ženy se očekává, že své pohlavní touhy uspokojuje pouze v manželství. Dopustí-li se poklesku, je označena za nemravnou. Bebel zdůrazňuje, že pohlavní pud je přirozenou lidskou vlastností nezávisle na pohlaví, a prosazuje proto rovný přístup k vlastní sexualitě. Zároveň kritizuje opačný extrém, který ženu považuje za pohlavní bytost, neschopnou kontrolovat své vášně. Odmítá koncept, který charakterizuje ženu jako velké dítě, neschopnou úsudku a vrtkavou v lásce. I Ellen Keyová požaduje neomezený přístup k individuální smyslnosti, odvrát od povrchního měšťanského přístupu, redukcí ženskou sexualitu na plození dětí, ale přitom nepovažuje pohlavní instinkt za jediný determinant ženské povahy.

Snaha o literární vyjádření pravdivé ženskosti je v českém prostředí na začátku 20. století patrná u Marie Majerové. Kritický přístup k měšťanským stereotypům je patrný již v jejím prvním románu *Panensví. Historie děvčete*, který vycházel na pokračování ve vídeňských *Dělnických listech* (1905) a poprvé knižně byl publikován roku 1907.

V románu lze identifikovat zobrazení měšťanských stereotypů, jak je popisují August Bebel nebo Friedrich Engels. Autorka také pracuje s ideálem erotické lásky popsáným Ellen Keyovou, ale ukazuje, že k němu v současném společenském systému není možné dospět. Politická poselství jsou vyjádřena specifickým vymezením hlavní postavy; technika kombinuje dva typy tělesnosti popsané Růženou Grebeníčkovou (Grebeníčková 1997; viz také úvod práce). Jako chudá, svobodná dívka je Hana zařazena do společenských struktur, je jí přidělena určitá role, včetně práv a povinností, které se na její status vážou. Objektívni situovanost je zdůrazněna přístupem ostatních postav, které ji explicitně zpředměťují a zacházejí s ní jako se zbožím. Logické, předmětné vymezení hrdinky doplňuje vymezení existenciální, založené na subjektivním prožitku hrdinky a nezávislé na společenských

vztazích. Román konstruuje a postupně zintenzivňuje napětí mezi těmito dvěma druhy determinace. Hanina citovost a smyslnost zasahuje do jejích činů, do chápání toho, co je důležité, a dostává se do rozporu s konvencemi veřejného prostoru.

Prodejem svého panenství usiluje hrdinka románu o využití daných společenských pravidel k vlastnímu obohacení a k záchraně nemocného přítele Jimeše. Prodej má být její seberealizací v rámci systému. Důvodem neúspěchu jsou pak její city, ty jí nedovolí jednat čistě na základě obchodní výhodnosti. Není možné potlačit skutečný cit, dovolit vlastní objektivizaci a stát se předmětem obchodu. Povrchnost takového činu stojí v rozporu s hlubokým komplexním citem, který Hana prožívá. Ve scéně prodeje panenství je představen rozpor dvou různých motivací jednání, resp. dvou odlišných pojetí člověka: jedno je určeno postavením v měšťánské společnosti se všemi jeho konvencemi, možnostmi a omezeními, druhé vychází z individuální citovosti a tělesnosti. Citem, který odvádí Haninu pozornost od měšťánské logiky, způsobuje selhání ve světě obchodu a následně vede k tělesné a duševní trýzni, je láska k Jimešovi. Je to láska, jak ji najdeme u Ellen Keyové, tedy erotický cit zahrnující stránku smyslnou i psychologickou.

Vnitřní stav hrdinky v závěru románu je charakterizován zejména afektovaností a důrazem na expresivní tělesné detaily. S nepříznivým vývojem Jimešovy nemoci se prohlubuje Hanino zoufalství, utrpení váže pozornost k vlastní tělesné existenci a odtrhává hrdinku od reálného světa.

Přepjaté a sugestivní popisy prožitků se v podobném významu objevují také v některých povídkách Fráni Šrámka ze souboru *Sedmibolestní* (1904); trýznivými stavy prochází např. hrdinka povídky *Plameny*, Augusta: „...vytrvalé údery kladiva v hlavě, jež jí nedaly usnout, sny, které jí roztrhávaly zornice, tělo se upékalo v pekelných propadlích a ve vyvadlém mase prsů obracel se a vrtěl nůž...“ (Šrámek 1904, str. 22–23). Podobně jako v *Panenství* je tělesnost natolik intenzivní, že ovlivňuje jednání a celkový projev. Pohled ostatních postav na hrdinku je vyjádřen poměrně jednoznačnými formulacemi, které odkazují k její roli ve vztazích veřejného prostoru, např. prostitutka, stará panna, ruina. Toto hledisko, které někdy zaujímá také vypravěč, je předmětné, logické, protože začleňuje člověka do struktur společnosti na základě vzhledu a chování. Předmětný pohled ukazuje postavu v určitém kontextu prostoru, a tím jí přiřazuje význam. Teprve kombinace obou pohledů však zdůrazňuje její nepatřičnost mezi jinými, rozumě jednajícími. Augusta je chodci mylně považována za prostitutku, protože její jednání, které vychází z bolesti těla, k takovému označení vybízí. Hanu z románu *Panenství* vůbec nezajímá výhodnost jejího sňatku, kterou postavy kolem ní vyzdvihují a diví se její lhostejnosti: „Podivila se švadlena krásné nevěště,

když přinesla svatební šaty. Ale podivila se i její lhostejnosti. Jaký výstřih, mnoho-li podlinek, jak bohatý závoj – to všechno jí bylo strašně jedno. Švadlena ještě neviděla takové nevěsty.“ (Majerová 1907a, str. 129) Objektívni, vnější vidění těla zpřítomňuje postavu ve veřejném prostoru charakteristickém určitými vztahy a logikou, vnitřní pohled na tělo jí naopak z tohoto prostoru vytrhává, protože tělesné afekty vážou veškerou pozornost. Pravidla veřejného prostoru zpřítomněná a akcentovaná předmětným pohledem se ukazují v rozporu s možnostmi volby postavy, která jedná jen tak, jak jí její stav aktuálně dovoluje.

Subjektívni tělesné vymezení hlavní hrdinky *Panenství* nemá charakter nepotlačitelné sexuální touhy. Rozdíl Hanina stavu oproti stavu Augusty ze Šrámkovy povídky *Plameny* spočívá v hloubce citu. Hanina nešťastná láska je komplexní smyslnou a psychickou touhou zaměřenou na jediného člověka; je vášní, která nemůže být uspokojována povrchně, bez vztahu s milovanou bytostí. V závěru románu *Panenství* se Hanina tělesnost stává určujícím momentem jejího jednání, ale nejedná se o determinaci v úzce pohlavním smyslu. Povaha stavu hrdinek v povídce *Plameny* a v románu *Panenství* se tedy liší, nicméně důsledky se shodují: v obou případech se shoduje konflikt niterných žádostí s požadavky veřejného prostoru; obě hrdinky prožívají extrémní fyzické utrpení a obě se nacházejí v situaci, která nabízí pouze tragické východisko.

5. Nespolehlivé pluralitní světy (H. Malířová)

I třetí celek literárního výzkumu se soustředí na problematizace společenských konvencí. Analýzy využijí zejména předválečné dílo Heleny Malířové. Ta ve svých prózách vytváří prostor řeči, který se ustavuje a projevuje mnoha názory, idejemi a postoji, často protikladnými a vzájemně neslučitelnými. Tyto postoje se střetávají a soupeří, ale existují v prózách vedle sebe jako stejně významné. Jedná se o reflexi roztržitého moderního prostoru, ve kterém se jednotlivec při svém rozhodování a jednání nemůže opřít o žádnou pevnou zásadu, která by platila za všech okolností. V závěru se práce pokusí ukázat, že v podobné pozici jako postavy v povídkách a románech Heleny Malířové se nacházejí i subjekty v poezii Karla Tomana.

Růžena Grebeníčková se v několika statích³ věnuje krizi románu na konci 19. století a popisuje způsoby, jak se s touto krizí vyrovnávali čeští i evropští spisovatelé na počátku 20. století a v jeho průběhu. Jeden z problémů románového žánru, který se poprvé projevil v

³ Román a skutečnost (In: *Kritický sborník* č. 4, 1988), Veřejný prostor a fiktivní světy v románu na přelomu století (In: *Proudý české umělecké tvorby*, 1990). V obou případech práce cituje ze souboru *Literatura a fiktivní světy* (Grebeníčková, 1995). Grebeníčková používá pojem „fiktivní svět“, v textu kapitoly je však výraz „fiktivní“ nahrazen slovem „fikční“.

období naturalismu, spočíval podle Grebeníčkové v podstatě světa, který je románem tvořen, a v tom, jak je budován prostor děje. Velký epický útvar byl zaměřen k pokusům opsat celek světa, konzistentní a úplný společný prostor, ve kterém konání postav nabývá jednoznačného významu, slova postav odpovídají činům a všechny děje lze složit do jedné vypravěčské linie všemocným a vševědoucím vypravěčem. Naturalisté poprvé naráželi na „nemožnost uchopit ještě takto v celistvosti jednotnou skutečnost, která se stávala už nejen neprůhlednou, ale nepřehlednou...“ (Grebeníčková, 1995, s. 152) Románový prostor se již nedá vytvářet staticky, danými opěrnými body, ale často se rodí na průsečíku vzájemných vztahů mezi protagonisty.

Grebeníčková zmiňuje např. Strindbergův *Červený pokoj*, odkazuje na tematizaci hospodského tlachu u Jaroslava Haška a ukazuje, že také román Viktora Dyka *Konec Hackenschmidův* je příbuzný s dobovou románovou odrůdou, založenou na soustavě mluvení, výměně názorů, debat nebo hovorů ve specifikovaném, např. bohémско-literátském, studentském, vybraně společenském nebo hospodském prostředí. Formální neucelenost *Konce Hackenschmidova* slouží k vyjádření roztržitého samotného místa komunikativního chování, problematičnosti obecného prostoru.

Prózy Heleny Malířové, ale také např. román *Náměstí republiky* a některé povídky Marie Majerové, využívají podobný postup k vytvoření vícevrstevné skutečnosti a k budování a udržování ideové rozmanitosti nebo nejistoty.

Dominantu takřka všech próz Malířové tvoří hledání principu, kterým by se člověk při každodenním rozhodování mohl řídit. Hledání a promýšlení takového principu je vyjádřeno spory, které postavy vedou mezi sebou, nebo konfliktem, který se odehrává uvnitř postavy jediné. Hrdinky jsou stavěny před otázku, zda se řídit chladným rozumem, zda všechny své kroky promýšlet, vyhýbat se nahodilým rozhodnutím vycházejícím z aktuální nálady, nebo zda se naopak spoléhat na vlastní instinkt jako jedinou podstatnou instanci. V prózách Malířové se často střetává vášnivý, až živočišný, bezprostřední přístup k životu, který nachází potěšení v nestálosti a zvratech, který opovrhne stereotypem a spokojeným štěstím, s přístupem asketickým a vypočítavým. Dominantou není jeden z těchto prosazovaných přístupů k životu nebo k ženě nebo k individualitě, nýbrž neustálé střetávání a nejistota, kterou prožívají váhající a přemýšlející hrdinky. Narativní svět vzniká na pomezí těchto střetů, v názorových výměnách mezi postavami nebo ve vnitřní rozpolcenosti.

Malířová zachycuje debaty o aktuálních událostech, ale také o roli člověka ve společnosti, o smyslu jeho činností a zastávaných hodnotách. Podstatný není samotný výskyt, nýbrž funkce těchto aluzí ve fikčním prostoru a jejich vliv na postavy. Často slouží jako argumentační nástroje, při jejich výkladu musí postava zaujmout určitý názorový postoj.

Malířová konflikt vyjadřuje zejména pomocí nejrůznějších druhů konverzace dvou a více postav, ať už při klidné salonní konverzaci (drama *Bratrství*, povídka *Prosté srdce*), nebo ve vypjatém dialogu, např. při tajných rozhovorech Růženy a Marcela v románu *Právo na štěstí*. Střetávání dvou principů je vyjádřeno i vnitřními monology, ve kterých si postavy ujasňují a promýšlejí své názory na svět a na život (povídky *Vilka* nebo *Prosté srdce* ze souboru *Lidské srdce*), nebo ve kterých spolu oba principy zápolí: „...Lenka odjížděla do svého rodného města s nejasnými myšlenkami na pomstu. Když poprvé po devíti letech uviděla známou dolinu, školu, radnici [...] svůj rodný dům! – Byla náhle dojata. / Hle, na to nepomyslela, že přijde pohnutí a oslabí hrot nenávisť. / ‚Srdce, srdce,‘ napomínala, ‚ne abys mi všecko pokazilo! Bylos až dosud tak moudré!‘“ (Malířová 1910a, s. 21) Názorové střetávání bývá vysloveno i při vyprávění vlastního příběhu postavy (povídka *Šťastné cesty* nebo vyprávění paní Pádovské v románu *Právo na štěstí*). Nejistotu a hledání vlastní cesty může také ztělesňovat samotné jednání postavy, které jednou směřuje promyšleně k měšťanským hodnotám, jindy je neplánované a vášnivé (Růžena Řeháková a Marie Pavlíková z románu *Právo na štěstí* nebo Ludvika Nováková z dramatu *Bratrství*).

Prózy Malířové jsou plné dialogů, v nichž obě strany vznášejí stejně silné argumenty. Pokud vyzdvihne určitý životní styl na úkor druhého, za okamžik jej zironizuje nebo se zastane jeho protikladu. Tímto způsobem Malířová buduje prostor nejisté, ale trvalé plurality. Výsledný obraz má podobu jediné, byť komplexní skutečnosti. Neplatí, že přitakání tomu, či onomu přístupu nechává autorka na čtenáři, protože myšlenka plurality je jediná: promyšlení odlišných přístupů k životu místo proklamování jednoho z nich. Postavy v takto vystavěném prostoru jsou nejisté a vnitřně rozpolcené. Některé končí tragicky (Růžena v *Právu na štěstí*, oba sourozenci v povídce *Černýš z Jarních rozhovorů*), jiné tato nejistota vede k tvorbě.

Pozorovatelský přístup někdy místo vypravěče zaujme některá z postav. Hlavní hrdinka povídky *Šťastné cesty* (Malířová 1912a) popisuje, „kdy a za jakých okolností vzniklo ve mně tušení této lásky, jásajícího toho obdivu pro život, jaký jest. (Malířová 1912a, s. 10; kurziva: HM) Hovoří o svých cestách Prahou za přáteli, kteří jsou bohatí a u kterých sídlí „mládí, krása, láska, štěstí“. Vypravěčka však zdůrazňuje, že jim nezávidí, její pozice není aktivní, potěšení má z pouhého pozorování: „Mnoho jsem zatím prožila, mnohého okusila. Dobrého i zlého, a zlého snad víc; však dobré za to stálo! Jen jednoho nikdy jsem nepoznala. Závisti. Pro převelikou svou lásku k divům života, jež se proměňují od jara do zimy, od zrození k smrti, od radosti k smutku – nemohu a nemohu nikomu závidět.“ (Malířová 1912a, s. 13) Nezávidět znamená nebýt ve věci obsažen, nebýt pohlcen konfliktem, nesnažit se něco měnit, pouze sledovat a přemýšlet.

Podobně i Lenka v povídce Ranní slunce z *Malých příběhů* pochopí, že zloba vůči starým křivdám a nenávisť k ubožákům je malicherná: „Lenka vystoupila na nejvyšší kámen, odkud měla rozhled na celé město [...] Oddychovala rozkoší, usmívala se v slzách. Nebylo místa v srdci pro jedinou trpkou vzpomínku.“ (Malířová 1910a, s. 24) Nezaujaté pozorování probíhajících dějů se zdůrazňuje fyzickým odstupem postavy.

Z nejistého, nezaloženého nebo rozporuplného světa civilizačních ideologií se prózy Malířové často přesunují do prostředí přírody. Příroda je prostorem svobody ve smyslu skutečné absence společenských regulí, ale zároveň prostředím řádu a pevných principů. Řádem ovládajícím přírodu je u Malířové především neustálá obnova a věčné opakování všech dějů. Člověk je umístěn do středu přírodních procesů, existuje zákonně, ale tento zákon není normou vnějškově přikládánou civilizací. Člověk se podřizuje řádu přírody, neboť je její součástí. Znaky neukončenosti a pravidelného opakování se proto v prózách nevztahují jen na přírodní děje, ale jsou připsány i lidem.

Příroda v prózách Malířové nese také vlastnosti neustálé obnovy, pravidelného návratu všech dějů a popírání konečnosti. Přírodní děje figurují u Malířové jako věčné, přičemž věčnost je chápána nikoli jako nepřetržitě trvání, nýbrž jako neustálé opakování a obměna. Pojetí věčnosti jako návratu a proměn je patrné také u Friedricha Nietzscheho. Motivací jeho konceptu věčného návratu téhož je popření předem daného smyslu světa a cíle všeho dění (blíže viz druhá kapitola). Veškeré dění světa je naopak bezcílné. „Jediný druh pohybu, který doopravdy zaručuje bezcílnost, je pohyb *kruhový*: pokud se dění pouze opakuje, pak nemůže mít mimo sebe žádný smysl, k němuž by směřovalo.“ (Kouba 2006, s. 48; kurziva Kouba) Věčné opakování dějů je u Nietzscheho v souladu s jeho odmítáním neměnného smyslu a cíle směřování. Podobně u Malířové, pojetí přírody jako určitého řádu věčné změny a opakování odpovídá narativní strategii, která popírá jednoznačný, jednou pro vždy daný smysl celku. Přírodní procesy se střídají a mění, neexistuje jediný cíl, ke kterému dění směřuje; nutnost pravidelné obměny zachovává pluralitu a ruší jakoukoli univerzálnost smyslu.

Nietzscheho pojetí vůle k moci a věčného návratu téhož se odráží i v samotné výstavbě prostoru jako systému věčného zápasu mnoha sil a v pojetí člověka, na kterého tyto síly působí a ovlivňují ho. Protiklady, které se v nitru hrdinů střetávají, nepředstavují ukazatele hodnocení, Malířová neurčuje, co je správné a co ne, naopak umísťuje postavu doprostřed všech sil a nechává ji celou složitost světa přehlédnout.

Závěrem

Anarchistická odpověď na krizi moderního prostoru je patrná v obratu k vlastní tělesnosti. Reprezentace těla se však uskutečňuje v několika variantách. První z nich souvisí s konceptem dekadence a tělesnost pojímá jako vnitřní svět člověka. Děje, které se v nitru odehrávají a které je výjimečný člověk schopen prožívat, se zakládají na smyslovosti, jsou iracionální, a proto nezávislé na logice pozitivismu, na společenských institucích a na světě reálných jevů jako takovém. Vnější realita je chápána jako nízká, nehodná pozornosti a svazující. Vlastní nitro je nekonečným prostorem svobody a člověk skrze něj může pocítit původní síly přírody. Ty jsou skutečné, na rozdíl od umělých společenských nebo politických konstruktů civilizace.

Druhý přístup se obrací k reálnému světu jako stejně významnému zdroji poznání a tvorby jako je svět nitra. Zatímco v prvním případě je tělesnost chápána v komplexním, neděleném smyslu, tento přístup člení individualitu na tělo a duši, přičemž nad oběma složkami stojí ještě racionální vědomí, zajišťující stabilitu, resp. neměnnost identity člověka. Přestože jsou vyzdvihovány vášně jako projevy bezprostřednosti a svobody, skutečnost vlastního já je v tomto přístupu založena na syntetizaci tělesných a duševních impulsů ve vědomí. Vědomí člověka paradoxně není považováno za zcela jedinečné. Jisté vlastnosti jako zodpovědnost nebo solidarita mají všichni lidé společné. To dovoluje zařadit člověka do společenských struktur. Přístup je patrný zejména v projevech S. K. Neumanna, ale objevuje se v různých společenských konceptech anarchistů, které sice emancipují člověka z měšťanských institucí, ale současně ho svazují v celospolečenských systémech.

Třetí koncept pojímá tělesnost jako sféru duševních i smyslných prožitků. Na rozdíl od prvního přístupu je tělo chápáno v konkrétním smyslu, nikoli jako odraz archaických sil, které jím procházejí. Bezprostřední přístup ke skutečnosti zajišťuje prožití vlastní tělesnosti v přítomném okamžiku. Koncept je spojen zejména s proudem ženského hnutí, reprezentovaným např. Ellen Keyovou nebo Laurou Marholmovou. Z konceptu vychází představa erotické lásky jako citu zahrnujícího složku psychickou i smyslovou. Někteří anarchisté využívají ideál erotické lásky ve své poezii.

Zatímco předchozí koncept se soustředí na zkušenost tělesnosti a prosazuje intenzitu jejího prožití, čtvrtý přístup zdůrazňuje propojení člověka se světem. Svět je zde chápán jako pluralita sil ve smyslu všech reálných efektů působících na člověka, včetně např. společenských konvencí; silami tedy nejsou míněny archaické nebo mystické živly. Jednotlivé síly nepředstavují hodnotící ukazatele, tzn. člověk se nemá řídit jednou z nich. Podstatou

propojení osobnosti se světem je vnímat všechny podněty současně, tzn. sledovat svět ve všech jeho protikladech a na základě toho porozumět i svému osudu v něm.

Představené kategorie nejsou doménou českých anarchistů. Vztahují se k mnoha dobovým proudům, zejména k socialismu a k ženskému hnutí, ale je možné pozorovat souvislosti také s dekadencí, s novomalthusismem nebo s panteismem. Z toho plyne vnitřní hybridita anarchismu, která se projevuje sociálními i duchovními tendencemi, politickými i literárními ambicemi anarchistů a také kritickými i utopickými vizemi.

Základním společným znakem všech představených reprezentací tělesnosti je snaha o vymezení vůči logice měšťanského světa, která redukuje člověka na jeho společenskou roli, přisuzuje mu práva a povinnosti a určuje také jeho celkový obraz, typ, kterému jednotlivec musí odpovídat.

Všechny koncepty také obsahují obě tendence secesionismu: oddělení, tedy výlučnou pozici člověka uprostřed všech jevů, a současně začlenění, kterým se člověk stává nerozlišitelnou součástí světa. Z pohledu tělesnosti je možné sledovat v anarchistických projevech jak předmětný popis, který vymezuje samostatné a jedinečné objekty, tak také pojetí subjektivní, které nevnímá tělo jako ohraničenou část, nýbrž jako prostupnou entitu definovanou existenciálně. Důraz na volnou individualitu proto doprovází jednotící tendence a subverze měšťanských schémat často vede ke konstrukci jiných totalizujících koncepcí.

Literatura figuruje ve všech případech jako vyjádření, které pouze jinými prostředky definuje tutéž představu o skutečnosti, o člověku a jeho poměru ke světu. V literárních textech tak dochází k souladu politické, existenciální a estetické roviny.

Při uvažování o těchto společných rysech a o jednotné řeči anarchistů je třeba brát v úvahu, že vyjadřované významy se objevují u mnoha dalších směrů přelomu století. Anarchismus v tomto smyslu není autonomní a jeho postavení v moderně je určeno právě překryvy s ostatními dobovými proudy.

Prameny a literatura

Prameny

Bebel, August: *Žena a socialismus*. Z německého originálu *Die Frau und der Sozialismus* (Dietz Verlag, Berlín 1959) přeložil Jan Stehlík. Státní nakladatelství politické literatury. Praha 1962.

Benešová, Božena: Helena Malířová: Právo na štěstí. In: *Žena v umění. Příloha Ženské revue* 3, č. 7, s. 56. Brno 1908.

Čapek, Karel Matěj [podepsáno KMČ]: Bratrství. In: *Zvon. Týdeník beletristický a literární* 6, 29. září 1905, s. 46–47. Praha 1905.

Dehmel, Richard: *Erlösungen. Eine Seelenwandlung in Gedichten und Sprüchen*. G. J. Göschen'sche Verlagshandlung. Stuttgart 1891.

Dehmel, Richard: *Weib und Welt*. Verlag von Schuster u. Loeffler. Berlin. 1896.

Dehmel, Richard: *Aber die Liebe. Ein Ehemanns und Menschenbuch*. Dr. E. Albert & Co. München 1898.

Dix, Arthur, ed.: *Der Egoismus*. Freund & Wittig. Leipzig 1899.

Drtil, Artuš: Nové prósy. In: *Žena v umění. Příloha Ženské revue* III., č. 5, s. 37–38. Brno 1908.

Dyk, Viktor: *Konec Hackenschmidův*. Nakladatelství J. Otty. Praha 1904.

Dyk, Viktor: *Prosinec*. Nakladatelství J. Otty. Praha 1906.

Engels, Friedrich: *Původ rodiny, soukromého vlastnictví a státu v souvislosti s výzkumem Lewise H. Morgana*. Z německého originálu *Ursprung der Familie, des Privateigentum und des Staates* (Marx-Engels Werke, Berlín 1962) přeložili Pavel Levit a Jaroslav Bílý. Mladá Fronta, nakladatelství ČSM. Praha 1967.

Friedl, Vratislav [podepsáno Tristan]: Helena Malířová: Víno. In: *Zvon. Týdeník beletristický a literární* 13, 27. září 1912, s. 26–27. Praha 1912.

Friedl, Vratislav [podepsáno Tristan]: Helena Malířová: Jarní rozhovory. In: *Zvon. Týdeník beletristický a literární*. 13, 21. března 1913, s. 385–387. Praha 1913.

Haber, Alois Věkoslav: O pokroku. In: *Omladina* 1, 7. září 1892, č. 15, s. 101–102. Kladno 1892.

Herman, František: *Anarchisté a jejich učení*. Vlastním nákladem. Praha 1900.

J., R.: Žena. *Mladý průkopník* 2, č. 22, 10. dubna 1914, s. 174–175. Praha-Žižkov 1914.

Kalina, Antonín Pravoslav: *Myšlenky a hesla našich dnů*. Edvard Leschinger, Praha 1906.

- Karásek, Jiří:** K naší literární revoluci. In: *Moderní revue* 1, s. 49–60. Praha 1894/95.
- Karásek, Jiří:** Protiindividualism umění. In: *Rozhledy* 9, č. 2, 15. října 1899, s. 46–50. Praha 1899.
- Key, Ellen:** *Essays*. Přeložila Anna Sychravová. Nákladem Jednoty československých učitelek. Čáslav 1902.
- Körber, Vilém:** *Ethický anarchismus*. Volný duch. Praha-Žižkov 1895.
- Krejčí, F. V.:** Stanislav K. Neumann: Satanova slávy mezi námi. In: *Rozhledy* 7, č. 12, 15. března 1898, s. 557–559. Praha 1898.
- Lancová, Juliana:** Nietzsche a ženy. Volná úvaha. In: *Ženský obzor* VII, 1908, č. 1, s. 5–6; č. 2, s. 34–36. Král. Vinohrady 1908.
- Landová-Štychová, Louisa** [Vorlíčková-Štychová, Louisa]: Manželství, rodina a volná láska. *Záduha* 4, č. 5, 31. května 1912, s. 34–35; č. 6, 14. června 1912, s. 42–44; č. 7, 28. června 1912, s. 52. Praha-Žižkov 1912.
- Landová-Štychová, Louisa:** Volné mateřství. *Ženský list*, 1913. Přetištěno in: Marie Bahenská – Libuše Heczková – Dana Musilová: *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, s. 208–215. Praha 2010.
- Landová-Štychová, Louisa:** O volného člověka. *Záduha* 5, č. 1, 3. dubna 1913, s. 212–214; č. 4, 14. května 1913, s. 26–28; č. 5, 30. května 1913, s. 36. Praha-Žižkov 1913.
- Lankašová-Buriánová, Anna** (1914): Vliv alkoholismu na sociální poměry. In: *Ženský svět* 18, 1914, č. 7, s. 157–158; č. 8, s. 190–193. Praha 1914.
- Lorenc, František Vladimír:** Jsme nesmrtelní. In: *Omladina* 1, 17. srpna 1892, č. 14, s. 96–97. Kladno 1892a.
- Lorenc, František Vladimír:** Síla a hmota. In: *Omladina* 1, 7. září 1892, č. 15, s. 103–104. Kladno 1892b.
- Lorenc, František Vladimír:** O lidstvu a světě. Podle francouzského okultisty Papusa, jakožto doplnění čl. Síla a hmota. In: *Omladina* 1, č. 16 a 17, 5. října 1892, s. 116. Kladno 1892c.
- Lorenc, František Vladimír:** Od nadšení k fanatismu jest jen krok. In: *Omladina* 1, č. 16 a 17, 5. října 1892, s. 119–121. Kladno 1892d.
- Lorenc, František Vladimír:** Co je naším cílem? In: *Omladina* 2, č. 4, 9. května 1893, s. 25–26. Smíchov 1893.
- Majerová, Marie:** *Panenství. Historie děvčete*. Nakladatelství GROSMAN A SVOBODA. Praha 1907a.

- Majerová, Marie:** *Povídky z pekla*. Nákladem tiskového výboru Československé sociálně demokratické strany dělnické (časopis Zář). Praha 1907b.
- Majerová, Marie:** *Nepřítel v domě*. Nákladem tiskového výboru Československé sociálně demokratické strany dělnické (časopis Zář). Praha 1909.
- Majerová, Marie:** *Červené kvítí*. Nákladem tiskového výboru Československé sociálně demokratické strany dělnické (časopis Zář). Praha 1911a.
- Majerová, Marie:** *Plané milování*. Jos. R. Vilímek. Praha 1911b.
- Majerová, Marie:** *Dcery země*. Jos. R. Vilímek. Praha 1918.
- Malířová, Helena** [vyd. pod jménem Nosková, Helena]: *Lidské srdce*. Jos. R. Vilímek. Praha 1903a.
- Malířová, Helena:** *Křehké květiny*. J. Otta. Praha 1907.
- Malířová, Helena:** *Právo na štěstí*. F. Šimáček. Praha 1908a.
- Malířová, Helena:** *Ženy a děti. Rozmarné příběhy z jejich světa*. F. Topič. Praha 1908b.
- Malířová, Helena:** *Malé příběhy*. Nákladem Českého čtenáře. Praha 1910a.
- Malířová, Helena:** *Jarní rozhovory. Povídky*. „Ženský obzor“, Revue českých žen. Královské Vinohrady 1912a.
- Malířová, Helena:** *První polibky. Povídky a dojmy*. Slunečnice, knihovna „Noviny“. Praha 1912b.
- Malířová, Helena:** *Víno*. J. Otto. Praha 1912c.
- Malířová, Helena:** *Víno*. Mladá fronta, nakladatelství Československého svazu mládeže. Praha 1957.
- Malířová, Helena:** *Bratrství. Hra o třech dějstvích*. DILIA. Praha 1961.
- Marholmová, Laura:** *Knihy žen. Podobizny časové psychologie*. Přeložila Olga Mužáková. Nákladem vydavatele „Rozhledů“ Jos. Pelcla. Praha 1897.
- Maternová Pavla:** *Nové knihy našich autorek*. In: *Ženský svět. List paní a dívek českých* 11, 5. ledna 1907, č. 1, s. 8–9. Praha 1907.
- Maternová, Pavla:** Marie Majerová: *Náměstí republiky*. In: *Ženský obzor* 13, č. 8, s. 247–248. Praha 1915.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Jsem apoštol Nového Žití a žádné se nelekám rány*. Moderní Revue. Praha 1895.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Apostrofy hrdé a vášnivé*. Moderní Revue. Praha 1896.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Satanova sláva mezi námi*. Grosman a Svoboda. Praha 1897a.
- Neumann, Stanislav Kostka** [Redakce]: *Náš list*. In: *Nový kult* 1, č. 1, s. 18. Praha 1897b.

- Neumann, Stanislav Kostka:** Několik slov nekatolíka o Františku Bílkovi. In: *Nový kult* 1, č. 4, leden–únor 1898, s. 67–71. Praha 1898.
- Neumann, Stanislav Kostka:** Individualism umění. In: *Rozhledy* 9, č. 3, 1. listopadu 1899, s. 91–95. Praha 1899.
- Neumann, Stanislav Kostka:** Umění, umělci a lid. In: *Nový kult* 1 (3), č. 4, 28. dubna 1900, s. 7–11; č. 5, 12. 5. 1900, s. 3–5. Praha 1900a.
- Neumann, Stanislav Kostka, ed.:** *Kalendář neodvislého dělnictva*. Nákladem Omladiny. Trnovany u Teplic. 1900b.
- Neumann, Stanislav Kostka:** Epištola k dělnické dívce. In týž, ed.: *Kalendář revolucionářů na rok 1903*. Knihovna Nového Kultu. Praha 1902. S. 83–88.
- Neumann, Stanislav Kostka** [podepsáno Sana Mens]: *Láska a zdravotnictví*. Knihovna Nového kultu, Praha 1903a.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Sen o zástupu zoufajících a jiné básně*. Moderní revue. Praha 1903b.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Básně I*. Státní nakladatelství krásné literatury a umění. Praha 1962.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Stati a projevy 1. 1893–1903*. Státní nakladatelství krásné literatury a umění. Praha 1964.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Stati a projevy 2. 1904–1907*. Odeon. Praha 1966.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Stati a projevy 3. 1908–1911*. Odeon. Praha 1968.
- Neumann, Stanislav Kostka:** *Stati a projevy 4. 1912–1917*. Odeon. Praha 1973.
- Nietzsche, Friedrich:** *Radostná věda*. Z německého originálu *Die fröhliche Wissenschaft* přeložila Věra Koubová. Československý spisovatel. Praha 1992.
- Nietzsche, Friedrich:** *Mimo dobro a zlo. Předehra k filozofii budoucnosti*. Z německého originálu *Jenseits von Gut und Böse. Vorspiel einer Philosophie der Zukunft* přeložila Věra Koubová. Aurora. Praha 2003.
- Nietzsche, Friedrich:** *Tak pravil Zarathustra. Kniha pro všechny a pro nikoho*. Z německého originálu *Also Sprach Zarathustra – Ein Buch für Alle und Keinen* přeložil Otokar Fischer. Nakladatelství XYZ. Praha 2009.
- Novák, Arne** [podepsáno A. N.]: Marie Majerová: Panenství. In: *Ženský svět* 11, 5. ledna 1907, č. 1, s. 7–8. Praha 1907.
- O mravnosti a vzdělanosti:** In: *Volný duch* 1, č. 1, 17. listopadu 1894, s. 6–7; č. 2, 7. prosince 1894, s. 1–2; č. 3, 21. prosince 1894, s. 4–6; č. 4, 4. ledna 1895, s. 6–8; č. 5, 18. ledna 1895, s. 2–3. Žižkov 1894/05.

- O pověře:** In: *Omladina* 1, č. 13, 6. srpna 1892, s. 88–89. Kladno 1892.
- Opolský, Jan:** Chléb náš vezdejší. In: *Nový kult* 1 (3), č. 1, 16. března 1900, s. 3. Praha 1900.
- Paní Helena Malířová-Nosková:** In: *Ženský svět. List paní a dívek českých* 9, 5. října 1905, č. 17, s. 237. Praha 1905.
- Paní Heleně Malířové-Noskové:** In: *Ženský svět. List paní a dívek českých* 10, 5. února 1906, č. 3, s. 35. Praha 1906.
- Pohorecká, Žofie:** Helena Malířová: Právo na štěstí. In: *Ženský obzor. Revue českých žen* 7, č. 9, s. 146–147. Praha 1908.
- Pohorecká, Žofie:** Pět autorek a jejich knihy. In: *Ženský obzor. Revue českých žen* 12, 1913, č. 2, s. 52–54. Praha 1913.
- Procházka, Arnošt** [podepsáno -g-]: Zdá se, že nyní u našich listů... In: *Moderní revue* 1, 1894/95, s. 70–72. Praha 1894/05.
- Procházka, Arnošt** [podepsáno Mortuus]: Literatura. In: *Nový kult* 1 (3), č. 1, 16. 3. 1900, Praha, s. 10–12. Praha 1900.
- Procházka, Arnošt** [podepsáno Vilém Barnet]: Umění a lid. In: *Moderní revue* 14, 1902/03. s. 214–219. Praha 1902/03.
- Procházka, Arnošt:** Hlasatelé prostředností. In: *Moderní revue* 17, 1905/06, s. 55–57. Praha 1905/06.
- Przybyszewski, Stanisław:** *Černá mše*. Přeložil a vlastním nákladem vydal Otakar Hanačík. Praha 1919.
- Retté, Adolph:** Nietzsche. In: *Nový kult* 2, č. 4, 1898, s. 101–105, č. 5, leden–únor 1899, s. 142–146. Praha 1898/99.
- Robin, Paul:** Zásady novomalthusismu. In: Stanislav K. Neumann, ed.: *Kalendář revolucionářů na rok 1903*. Knihovna Nového Kultu. Praha 1902. S. 81–83.
- Rossi, Giovanni:** Teorie lásky. *Práce* 2, č. 2, 8. února 1906, s. 1–2; č. 3, 22. února 1906, s. 2–3; č. 4, 8. března 1906, s. 2–3; č. 5, 22. března 1906, s. 2–3. Praha-Žižkov.
- Serafínský Procházka, František** [podepsáno Kaz]: Marie Majerová: Náměstí republiky. In: *Zvon. Týdeník beletristický a literární* 14, 10. července 1914, s. 587. Praha 1914.
- Sjezd československé mládeže.** In: *Omladina* 2, 1. března 1893, č. 1, s. 1–5. Smíchov 1893.
- Stirner, Max:** *Jediný a jeho vlastnictví*. Z německého originálu *Der Einzige und sein Eigentum und andere Schriften* přeložil Vlastimil Zátka. Academia. Praha 2009.
- Strindberg, August:** *Červený pokoj*. Ze švédského originálu *Röda rummet* (Almqvist & Wiksell Förlag, Stockholm 1981) přeložil Josef Vohryzek. Odeon. Praha 1990.

Šalda, F. X.: *Boje o zítřek*. Melantrich. Praha 1948. [<http://www.ucl.cas.cz/edicee/soubory-del/soubor-dila-f-x-saldy/11-boje-o-zitrek>]

Šalda, F. X.: *Kritické projevy IV. 1898–1900*. Melantrich. Praha 1951a. [<http://www.ucl.cas.cz/edicee/soubory-del/soubor-dila-f-x-saldy/98-kriticke-projevy-iv>]

Šalda, F. X.: *Kritické projevy VI. 1905–1907*. Melantrich. Praha 1951b. [<http://www.ucl.cas.cz/edicee/soubory-del/soubor-dila-f-x-saldy/100-kriticke-projevy-vi>]

Šrámek, Fráňa: Ironické vypravování o někom, kdo umíral... In: *Nový kult*, 4 (5), 15. května 1901, s. 131–141. Praha 1901.

Šrámek, Fráňa: *Sedmibolestní*. Vydala Moderní bibliotéka. Frant. Adámek. Na Král. Vinohradech 1904.

Toman, Karel: *Torzo života. Melancholická pouť. Sluneční hodiny. Měsíce*. Československý spisovatel. Praha 1985.

Veselý, Antonín Pravoslav: Volná láska. In: *Omladina* 2, č. 2, 15. března 1893, s. 9–10. Na Smíchově 1893.

Vozábová, Eliška: *Žena v boji proti alkoholismu*. Ústřední spolek českých žen. Praha 1908.

Vozábová, Eliška: Vliv alkoholu na život ženy a dítěte. In: *Ženský obzor* 9, č. 1, s. 2–4; č. 2, s. 30–34. Praha 1909.

Literatura

Bahenská, Marie – Heczková, Libuše – Musilová, Dana: *Ženy na stráž! České feministické myšlení 19. a 20. století*. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, Praha 2010.

Bahenská, Marie – Heczková, Libuše – Musilová, Dana: *Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století*. Veduta & Univerzita Hradec Králové. České Budějovice & Hradec Králové 2011.

Berg, Hubert van den: Anarchismus, Ästhetik und Avantgarde. Der Fall der deutschen proletarischen anarchistischen Bewegung im frühen 20. Jahrhundert. In: Grave, Jaap – Sprengel, Peter – Vandevoorde, Hans, eds.: *Anarchismus und Utopie in der Literatur um 1900: Deutschland, Flandern und die Niederlande*. Königshausen & Neumann. Würzburg 2005. S. 22–45.

Borovička, Michael a kol.: *Velké dějiny země koruny české. Svazek XII.a: 1860–1890*. Paseka. Praha 2012.

- Borovička, Michael a kol.:** *Velké dějiny země koruny české. Svazek XII.b: 1890–1918.* Paseka. Praha 2013.
- Blažíček, Přemysl:** *Knihy o poezii. Holan / Toman.* Triáda. Praha 2011.
- Bráf, Albín:** *Studien über nordböhmisches Arbeiterverhältnisse.* J. Otto. Praha 1881.
- Brown, Susan L.:** *The Politics of Individualism. Liberalism, Liberal Feminism and Anarchism.* Black Rose Books LTD. Montréal & Québec 1993.
- Cepl-Kaufman, Gertrude – Kauffeldt, Rolf:** *Berlin-Friedrichshagen. Literaturhauptstadt um die Jahrhundertwende. Der Friedrichshagener Dichterkreis.* BOER. Grafrath. 1994.
- Cepl-Kaufmann, Gertrude:** Anarchismus und Sezessionismus. Denkbilder der Jahrhundertwende. In: Grave, Jaap – Sprengel, Peter – Vandevoorde, Hans, eds.: *Anarchismus und Utopie in der Literatur um 1900: Deutschland, Flandern und die Niederlande.* Königshausen & Neumann. Würzburg 2005. S. 11–21.
- Červenka, Miroslav:** *Symboly, písně a mýty. Studie o proměnách českého lyrického slohu na přelomu století. /Sova, Březina, Neumann, Gellner, Toman/.* Československý spisovatel. Praha 1966.
- David-Fox, Katherine:** Prague-Vienna, Prague-Berlin: The Hidden Geography of Czech Modernism. In: *Slavic Review* 59, č. 4 (Winter, 2000), s. 735–760. Association for Slavic, East European, and Eurasian Studies. [<http://www.jstor.org/stable/2697417>].
- Degen, Hans Jürgen & Knoblauch, Jochen:** *Anarchismus. Eine Einführung.* Schmetterling Verlag. Stuttgart 2006.
- Di Rosa, Valentina:** Der Friedrichshagener Kreis und die Neue Gemeinschaft. Experiment und Krise zweier Künstlerkolonien der frühen Moderne. In: Weiss-Sussex, Godela – Woodford, Charlotte, eds.: *Protest and Reform in German Literature and Visual Culture, 1871–1918.* Institute of Modern Languages Research, School of Advanced Study London, University of London & IUDICIUM Verlag. London & München 2015. S. 70–93.
- Diefenbacher, Hans,** ed.: *Anarchismus. Zur Geschichte und Idee der herrschaftsfreien Gesellschaft.* Primus Verlag. Darmstadt 1996.
- Fähnders, Walter:** *Anarchismus und Literatur.* Ein vergessenes Kapitel deutscher Literatur – geschichte zwischen 1890–1910. J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung. Stuttgart 1987.
- Felski, Rita:** *The Gender of Modernity.* Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts 1995.
- Foucault, Michel:** *Vůle k vědění. Dějiny sexuality I.* Z francouzského originálu *La volonté de savoir. Histoire de la sexualité I* (Éditions Gallimard, 1976) přeložil Čestmír Pelikán. Herrmann & synové. Praha 1999.

Fout, John C.: *Sexual Politics in Wilhelmine Germany: The Male Gender Crisis, Moral Purity, and Homophobia*. In: Fout, John C., ed.: *Forbidden History. The State, Society, and the Regulation of Sexuality in Modern Europe*. The University of Chicago. Chicago 1992. S. 259–292.

Götz, František: *Anarchie v nejmladší české poesii*. St. Kočí. Brno 1922.

Grebeníčková, Růžena: *Literatura a fiktivní světy (I)*. Český spisovatel. Praha 1995.

Grebeníčková, Růžena: *Tělo a tělesnost v novověkém myšlení*. Prostor. Praha 1997.

Grosz, Elizabeth: *The Nick of Time. Politics, Evolution, and the Untimely*. Duke University Press. Durham & London 2004.

Hanáková, Petra – Heczková, Libuše – Kalivodová, Eva, eds.: *V bludném kruhu. Mateřství a vychovatelství jako paradoxy modernity*. Slon, edice gender sondy. Praha 2006.

Halířová, Martina: *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914. Disciplinace jako součást ochrany dětství*. Univerzita Pardubice, Fakulta filozofická. Pardubice 2012.

Heczková, Libuše: „Netvor síly“? (Friedrich Nietzsche a metafora ženy). In: Kalivodová, Eva – Knotková-Čapková, Blanka, eds.: *Ponořena do Léthé. Sborník věnovaný cyklu přednášek metafora ženy 2000–2001*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Praha 2003. S. 92–103.

Heczková, Libuše: *Pokus o Masaryka a Nietzsche (Dvě cesty modernity)*. In: Polák, Stanislav – Tomeš, Josef, eds.: *Masarykův sborník. XI–XII, 1999–2003*. Masarykův ústav AV ČR. Praha 2004. S. 64–88.

Heczková, Libuše: Tragédie ženy. Tělo zraňované mateřstvím a tělo posvěcené mateřstvím. In: Gorska, M., ed.: *Vztahy, jazyky, těla. CD-ROM Sborník všech příspěvků z 1. konference českých a slovenských feministických studií (CD)*. FHS UK. Praha 2007.

Heczková, Libuše: *Pišící Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta. Praha 2009.

Heczková, Libuše: 1905 – Ornamenty revoluce. In: Papoušek, Vladimír a kol.: *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923*. Academia. Praha 2010. S. 69–87.

Heczková, Libuše – Plívová, Alžběta: Tělo, tělesnost, antropologické konstanty. In: Vojvodík, Josef – Wiendl, Jan, eds.: *Heslář české avantgardy. Estetické koncepty a proměny uměleckých postupů v letech 1908–1958*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta a vydavatelství TOGGA. Praha 2011.

Hlavačka, Milan – Polívka, Miroslav – Měřinský, Zdeněk – Vébr, Václav – Vorel, Petr – Wihoda, Martin: *Dějiny Rakouska*. 5. vydání. Nakladatelství Lidové noviny. Praha 2010.

- Hojda, Zdeněk – Ottlová, Marta – Prah, Roman**, eds.: *Útisk – charita – vyloučení. Sociální 19. století*. Academia. Praha 2015.
- Kanz, Christine**: *Maternal Moderne. Männliche Gebärdphantasien zwischen Kultur und Wissenschaft (1890–1933)*. Wilhelm Fink Verlag. München 2009.
- Kouba, Pavel**: *Nietzsche. Filosofická interpretace*. OIKOYMENH. Praha 2006.
- Levine, Michael P.**: *Pantheism. A non-theistic concept of deity*. Roudledge. Taylor & Francis e-Library. New York 2003.
- Lorenz, Dagmar**: *Wiener Moderne*. J. B. Metzler. Stuttgart & Weimar 2007.
- McLaren, Angus**: *A history of contraception: from antiquity to the present day*. Blackwell Publishers, Oxford UK 1990.
- Med, Jaroslav**: K ideovému profilu Moderní revue. In: Merhaut, Luboš – Urban, Otto M., eds.: *Moderní Revue 1894–1925*. Torst. Praha 1995.
- Merhaut, Luboš – Urban, Otto M.**, eds.: *Moderní Revue 1894–1925*. Torst. Praha 1995.
- Merhaut, Luboš**: „Vrchol a propast v jednom“. Proměny dekadentních souřadnic v české literatuře přelomu 19. a 20. století. In: Urban, Otto M., ed.: *V barvách chorobných. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880–1914*. Nakladatelství Arbor vitae. Praha 2006. S. 41–57.
- Meyer, Alfred G.**: *The Feminism and Socialism of Lily Braun*. Indiana University Press. Bloomington 1985.
- Mocná, Dagmar**: *Hledání prozaického tvaru – Rané povídky Marie Majerové*. Ústav pro českou a světovou literaturu ČS AV. Praha 1986.
- Nasková, Růžena – Pašková, Božena**, eds.: *Jeden život. Hrst vzpomínek na Helenu Malířovou*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1948.
- Nývltová, Dana**: *Femme fatale české avantgardy? Marie Majerová z pohledu genderu*. Dizertační práce. Ústav české literatury a literární vědy. FFUK. Praha 2009.
- Nývltová, Dana**: *Femme fatale české avantgardy. Marie Majerová – česká komunistka ve víru feminismu*. Akropolis. Praha 2011.
- Peisertová, Lucie – Petrbock, Václav – Randák, Jan**, eds.: *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Academia. Praha 2011.
- Pierson, Stanley**: *Marxist Intellectuals and the Working-Class Mentality in Germany 1887–1912*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts & London, England 1993.
- Pynsent, Robert B.**: *Ďáblové, ženy a národ. Výbor z úvah o české literatuře*. Překlad z angličtiny Jan Pospíšil. Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2008.

Rancière, Jacques: *The Politics of Literature*. Z francouzského originálu *Politique de la littérature* (Galilée 2006) přeložila Julie Rose. Polity Press. Cambridge, UK & Malden, USA 2011.

Rumpler, Helmut – Urbanitsch, Peter, eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VII. Verfassung und Parlamentarismus*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 2000.

Rumpler, Helmut – Urbanitsch, Peter, eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VIII. Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 2006.

Rumpler, Helmut – Urbanitsch, Peter, eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band IX. Soziale Strukturen*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 2010.

Sedmidubský, Miloš: *Die Struktur der tschechischen Lyrik zu Beginn des 20. Jahrhunderts. Untersuchungen zum lyrischen Früwerk von K. Toman, F. Šrámek und F. Gellner*. Verlag Otto Sagner. München 1988.

Sengoopta, Chandak: *Otto Weininger. Sexualita a věda v císařské Vídni*. Z anglického originálu *Otto Weininger. Sex, science and self in imperial Vienna* (The University of Chicago, 2000) přeložil Daniel Míka. Academia. Praha 2009.

Showalter, Elaine: *Sexual Anarchy. Gender and Culture at the Fin de Siècle*. VIRAGO PRESS, London 1992.

Showalter, Elaine: Pokus o feministickou poetiku. In: Oates-Indruchová, Libora, ed.: *Dívčí válka s ideologií. Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. SLON. Praha 1998. S. 212–234. (Přeloženo z Elaine Showalter: *Towards a Feminist Poetics*. In: Jacobus, Mary, ed.: *Women Writing about Women*. Croom Helm. London 1979. S. 22–41.)

Scholz, Dieter: *Pinsel und Dolch. Anarchistische Ideen in Kunst und Kunstgeschichte 1840–1920*. Reimer. Berlin 1999.

Štěpán, Václav: *Český anarchismus od 90. let XIX. století do roku 1914*. Kandidátská disertační práce. Ústav pro českou literaturu ČSAV, Praha 1966.

Tomek, Václav: *Český anarchismus 1890–1925*. Filosofía, 744 stran, Praha 1996.

Tomek, Václav: *Český anarchismus a jeho publicistika. 1880–1925*. Filosofía, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR. Praha 2002.

Tomek, Václav – Slačálek, Ondřej: *Anarchismus: Svoboda proti moci*. Vyšehrad. Praha 2006.

- Topor, Michal:** Politické periodikum a próza. Próza v českých anarchistických tiskovinách konce 19. století. In: Jareš, Michal – Janaček, Pavel – Šamal, Petr, eds.: *Povídka, román a periodický tisk v 19. a 20. století*. ÚČL AV ČR, Praha 2005. S. 133–144.
- Urban, Otto:** *Kapitalismus a česká společnost: k otázkám formování české společnosti v 19. století*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1978.
- Urban, Otto:** *Česká společnost 1848–1918*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1982.
- Urban, Otto:** *České a slovenské dějiny do roku 1918*. Nakladatelství Svoboda. Praha 1991.
- Vojtěch, Daniel:** Na radikálním křídle moderny. K pojmu dekadence jako životnímu a uměleckému úběžníku konce 19. století. In: Urban, Otto M., ed. (2006): *V barvách chorobných. Idea dekadence a umění v českých zemích 1880–1914*. Nakladatelství Arbor vitae. Praha 2006. S. 21–36.
- Vojtěch, Daniel:** *Vášeň a ideál. Na křižovatkách moderny*. Academia. Praha 2008.
- Vojvodík, Josef:** První dvacetiletí aneb fyziognomie moderny mezi tradicí a inovací, nevědomím a „přísnou vědou“, entuziasmem a uměním extrému. In: Papoušek, Vladimír a kol.: *Dějiny nové moderny. Česká literatura v letech 1905–1923*. Academia. Praha 2010. S. 55–68.
- Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter,** eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band I. Die wirtschaftliche Entwicklung*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1973.
- Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter,** eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band II. Verwaltung und Rechtswesen*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1975.
- Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter,** eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band III. Die Völker des Reiches*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1980.
- Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter,** eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band IV. Die Konfessionen*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1985.
- Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter,** eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band V. Die bewaffnete Macht*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1987.
- Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter,** eds.: *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VI. Die Habsburgermonarchie im System der Internationalen Beziehungen*. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Wien 1989.

Willette, Jeanne: Symbolist Art and Poetry. In: arthistoryunstuffed.com. [<http://www.arthistoryunstuffed.com/symbolist-art-and-poetry/>] 17. 12. 2010.

Prostudovaná publicistika Heleny Malířové do roku 1914

Vesna

Slabý, Josef: Cigánčino proroctví. In: *Vesna. Časopis zábavně poučný* 16, č. 17, 4. července 1897, s. 271–274; č. 18, 16. července 1897, s. 285–287; č. 19 a 20, 16. srpna 1897, s. 310–316; č. 21, 1. září 1897, s. 334–337; č. 22, 16. září 1897, s. 352–355; č. 23, 1. října 1897, s. 370–372; č. 24, 16. října 1897, s. 389–390. Brno 1897.

Švanda Dudák

Nosková, Helena: Ženy. In: *Švanda Dudák* 21, č. 27, 28. června 1902, s. 229–235; č. 28, 5. července 1902, s. 242–243. Praha 1902a.

Nosková, Helena: Z pražských obrázků. In: *Švanda Dudák* 21, č. 38, 13. září 1902, s. 330–334; č. 39, 20. září 1902, s. 345–348. Praha 1902b.

Nosková, Helena: Z promenády. In: *Švanda Dudák* 21, č. 50, 6. prosince 1902, s. 444. Praha 1902c.

Rudé květy

Nosková, Helena: Pražský obrázek. In: *Rudé květy* 1, č. 11, 1. dubna 1902, s. 170–172. Praha 1902d.

Nosková, Helena: Jeden z roku 1848. In: *Rudé květy* 2, č. 3, 1. srpna 1902, s. 34–38. Praha 1902e.

Nosková, Helena: Příběh který sklame. In: *Rudé květy* 3, č. 2, 1. července 1903, s. 18–23; č. 3, 1. srpna 1903, s. 44–47; č. 4, 1. září 1903, s. 60–63; č. 5, 1. října 1903, s. 74–76; č. 6, 1. listopadu 1903, s. 86–87. Praha 1903b.

Ženský svět

Malířová, Helena: Lásky důmysl. Sotto voce. In: *Ženský svět* 10, č. 8, 20. dubna 1906, s. 98–99. Praha 1906.

Malířová, Helena: Květinový den a májové korso ve Vídni. In: *Ženský svět* 18, č. 4, s. 93–94. Praha 1914a.

- Malířová, Helena:** Věrní hosté. In: *Ženský svět* 18, č. 8, s. 195. Praha 1914b.
- Malířová, Helena:** Housle. In: *Ženský svět* 18, č. 12, s. 262. Praha 1914c.
- Malířová, Helena:** Varhany. In: *Ženský svět* 18, č. 14, 22. prosince 1914, s. 296. Praha 1914d.
- Malířová, Helena:** Píseň. In: *Ženský svět* 18, č. 14, 22. prosince 1914, s. 296. Praha 1914e.

Ženský obzor

- Nosková, Helena:** List. In: *Ženský obzor* 2, č. 1, květen, s. 7–9. Praha 1902f.
- Nosková, Helena:** Kouzelný pramen. Báchorka. In: *Ženský obzor* 2, č. 3, červenec–srpen, s. 36–37; č. 4, září, s. 55–56. Praha 1902g.
- Vysocká, J.:** A odpověď – ? In: *Ženský obzor* 3, č. 6, s. 86. Praha 1902h.
- Vysocká, J.:** Ach rozumím tvým zrakům... In: *Ženský obzor* 3, č. 6, s. 86–87. Praha 1902i.
- Malířová, Helena:** Růžový dar, ein Märchen aus alten Zeiten. In: *Ženský obzor* 8, č. 2, s. 28–30. Praha 1909.
- Malířová, Helena:** Letní návrat. In: *Ženský obzor* 9, č. 3, s. 50–51. Praha 1910b.
- Malířová, Helena:** U „Assassinů“. In: *Ženský obzor* 10, č. 3, s. 66–68. Praha 1911a.
- Malířová, Helena:** Dva velké dny srpnové (20. výročí smrti Nerudovi a 60. narozeniny Jiráskovy). In: *Ženský obzor* 10, č. 7, s. 205–206. Praha 1911b.
- Malířová, Helena:** Děšť. In: *Ženský obzor* 11, č. 2, s. 41–43. Praha 1912.
- Malířová, Helena:** Gospodja Milica Lázovička, srbská žena-voják. In: *Ženský obzor* 12, č. 1, s. 2–5. Praha 1913a.
- Malířová, Helena:** Srdce. In: *Ženský obzor* 12, č. 1, s. 16. Praha 1913b.
- Malířová, Helena:** Vídeňské poznámky. In: *Ženský obzor* 13, č. 1, s. 3–5; č. 2, s. 44–45; č. 3, s. 66–68; č. 7, s. 195–200. Praha 1914f.
- Malířová, Helena:** Co léta vzala. In: *Ženský obzor* 13, č. 5, s. 132–134. Praha 1914g.

Kalendář paní a dívek českých

- Malířová-Nosková, Helena:** Devět stříbrných. In: *Kalendář paní a dívek českých na rok 1905*, ročník 18, s. 33–42. Nákladem J. Otty. Praha 1905.
- Malířová, Helena:** Fragment románu. In: *Kalendář paní a dívek českých na rok 1906*, ročník 19, s. 25–37. Nákladem J. Otty. Praha 1906.
- Malířová, Helena:** Vosmice. In: *Kalendář paní a dívek českých na rok 1907*, ročník 20, s. 21–32. Nákladem J. Otty. Praha 1907.
- Malířová, Helena:** Píseň Taťanina. In: *Kalendář paní a dívek českých na rok 1908*, ročník 21, s. 25–50. Nákladem J. Otty. Praha 1908.

Malířová, Helena: Sonata. In: *Kalendář paní a dívek českých na rok 1910*, ročník 23, s. 43–57. Nákladem J. Otty. Praha 1910c.

Zvon

Malířová, Helena: Odpoledne. In: *Zvon* 5, 11. srpna 1905, s. 734–737. Praha 1905.

Malířová, Helena: Fantasie. In: *Zvon* 5, 1905, s. 793–795. Praha 1905.

Malířová, Helena: Podzimní bravy. In: *Zvon* 13, 1. listopadu 1912, s. 87. Praha 1912.

Malířová, Helena: Duše odpovídá. In: *Zvon* 13, 29. srpna 1913, s. 672. Praha 1913c.

Stopa

Malířová, Helena: Student a pán. In: *Stopa* 1, č. 4, s. 103–107. Praha 1910d.

Besedy lidu

France, Anatole: Putois. In: *Besedy lidu* 20, č. 4, 9. prosince 1911, s. 55–57; č. 5, 23. prosince 1911, s. 68–70; č. 6, 6. ledna 1912, s. 87–90. Přeložila Hel. Malířová. Praha 1911–1912.

Právo Lidu

Malířová, Helena: Dvacetiletý. In: *Dělnická besídka. Nedělní příloha „Práva Lidu“*. 26. listopadu 1911, s. 377–382. Praha 1911c.

Neodvislý deník Samostatnost

Malířová, Helena: Šťastné cesty. In: *Naše Neděle. Příloha Neodvislého deníku Samostatnost* 2 (16), č. 117, 28. dubna 1912, s. 1. Praha 1912.

Malířová, Helena: Černýš. In: *Naše Neděle. Příloha Neodvislého deníku Samostatnost* 2 (16), č. 235, 25. srpna 1912, s. 1–2. Praha 1912.

Prostudované časopisy

Omladina (1891–1893, Praha, Kladno)

Nový Věk Svobody (1892–1893)

Volný Duch (1894–1896, Praha)

Proletář (1896–1897, Liberec)

Nový Kult (1897–1905, Praha)
Volné Listy (1897–1898, Praha)
Matice svobody (1900–1914, Brno)
Práce (1905–1908, Praha)
Anarchistická Revue (1905, Řečkovice u Brna)
Záduha (1908–1914, Praha)
Mladý Průkopník (1912–1914, Praha)

Přehled publikační a odborné činnosti

Publikace

Věda, ženy a politika na sklonku 19. století: 1. Oběť světových dějin. In: *Kulturní noviny*, č. 02-03-2011, 18. července 2011. Brno S. 14.

Věda, ženy a politika na sklonku 19. století: 2. Chraňme své ženy – a před nimi i sebe samé. In: *Kulturní noviny*, č. 04-05-2011, 15. srpna 2011. Brno S. 10.

Věda, ženy a politika na sklonku 19. století: 3. Mystická bohyně příroda. In: *Kulturní noviny*, č. 06-2011, 5. září 2011. Brno S. 6.

Slovo a smysl, č. 15: rozpustile i něžně o genderu. In: *iLiteratura.cz*.
[<http://iliteratura.cz/Clanek/29421/hanakova-petra-et-al-slovo-a-smysl-15-radostny-gender>]
20. 1. 2012.

Zdravé tělo – zdravý duch. O radosti v českých anarchistických časopisech na konci 19. století. In: Wiendl, Jan, ed.: *Tělo, smysly, emoce v literatuře*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy. Praha 2012.

Volné mateřství, volný národ: mezi jedinečností a uniformitou v textech českých anarchistů do roku 1914. In: Klimeš, Ivan – Wiendl, Jan, eds.: *Kultura a totalita I. Národ*. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta. Praha. S. 124–138.

Teror i antimilitarismus: vztah českých anarchistů k násilí (1890–1914). In: Klimeš, Ivan – Wiendl, Jan, eds.: *Kultura a totalita II. Válka*. Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta. Praha 2014. S. 199–212.

A Committed Author in Anarchist Lyric Poetry. Článek pro sborník semináře HERMES 2015. Dosud nevydáno.

Účast na konferencích

Setkání Česko-německého fondu budoucnosti

Velvyslanectví Spolkové republiky Německo v Praze

10. června 2011

Téma příspěvku: Německá anarchistická literatura v letech 1880-1914

Junge Slavistik im Dialog. VII. Slavistische Studentenkonzferenz

Christian-Albrechts Universität zu Kiel

20–22. ledna 2012

Téma příspěvku: Anarchismus und Feminismus in der Frauenbelletristik: spezifischer Fall von Helena Malířová (Anarchismus a feminismus v ženské beletrii: specifický případ Heleny Malířové)

Česko-polská konference: *Tělo, smysly, emoce v jazyce a literatuře*

FF UK, Praha

17.–19. října 2012

Téma příspěvku: V zdravém těle zdravý duch. O radosti z plného a zdravého života v českých anarchistických časopisech na konci 19. století.

Old Rules & New Traditions: Generational Divides in Central and Eastern Europe

School of Slavonic and East European Studies, University College London

19.–21. února 2014

Téma příspěvku: Early Czech Anarchism: A New Approach to Unity, 1891–95 (Raný český anarchismus. Nový přístup k jednotě, 1891–95)

Setkání doktorandů v Třešti

Areál AV ČR v Třešti

3.–5. září 2014

Téma příspěvku: Problematika těla v textech českých anarchistů v letech 1890–1914

HERMES 2015. Author, Authorship, and Authority in the Age of Cultural Studies and New Media

FF UK, Praha

14.–18. června 2015

Téma příspěvku: A Committed Author in the Modern Anarchist Lyric (Angažovaný autor v moderní anarchistické lyrice)

Studijní pobyty

říjen 2010 – červenec 2011

Humboldt Universität zu Berlin, Institut für Slawistik

Stipendium: Česko-německý fond budoucnosti (Deutsch-Tschechischer Zukunftsfond)

listopad 2015 – leden 2016

Heinrich-Heine-Universität Düsseldorf, Institut für Geschichtswissenschaften

Stipendium: Katedra německých a rakouských studií, Univerzita Karlova, s podporou DAAD

Vedení semináře

únor–červen 2013

FF UK Praha, Ústav české literatury a komparatistiky

Téma: Anarchismus v literatuře na přelomu 19. a 20. století